

Доброго дня! Тема уроку. Подвоєння та подовження приголосних

Увага! Виконані завдання надсилати за електронною адресою:
moshev2020@icloud.com

Теоретична частина

- **Перегляньте.** Подовження. Подвоєння. Спрощення. Онлайн-курс "Лайфхаки з української мови"
<https://www.youtube.com/watch?v=7cUBd62xsQg>

Подовження приголосних в українській мові є в усному мовленні, а також передається воно однаковими літерами на письмі. Подовження приголосних звуків пояснюється різними причинами. В одних випадках воно виникало внаслідок словотворчих процесів: **префіксації** (*оббити, віддати*), **суфіксації** (*годинник, змінний*), **основоскладання**: (*міськком, деффак*), а в інших пояснюється змінами, які відбуваються у звуковому складі мови (занепад голосних неповного звучання [ъ], [ь], випадання та уподібнення приголосних): *життя, зілля, піччю, суддя*.

*Подовження приголосних, що виникає при словотворенні, ще називається **подвоєнням**. Воно з'являється внаслідок збігу двох однакових приголосних:*

- 1) префікса й кореня: *беззубий, беззаконня, безземелля, віддаль, віддавна, віддзеркалювати, роззброїти, роззичити, роззнайомитися, ззаду, оббілити, оббризкати, оббрити, контрреволюція, ірраціональний;*
- 2) префікса й префікса: *возз'єднання, ззамолоду, ззовні;*
- 3) кореня або основи на -н (-н) і суфіксів -н (*ий*), -н'(*ій*), -ник, -нц(я): *спина — спинний, балкон — балконний, кінь — кінний, осінь — осінній, ранок — ранній, щоденник, письменник, підвіконний, віконниця, Вінниця, туманний, туманність, туманно, законний, законність, законно;*
- 4) кінця першої частини і початку другої частини складноскорочених слів: *військкомат* (військовий комісаріат), *юнат* (юний натураліст), *деффак* (дефектологічний факультет), *заввідділом* (завідувач відділу);
- 5) основи дієслова минулого часу на [с] і афікса -ся: *розрісся, понісся, пасся, трясся, але підносься;*
- 6) подвоюються букви, що означають приголосні у наголошених прикметникових і прислівникових суфіксах -енн-, -анн-: *здоровенний, непримиренний, нездоланно, старанно, але шалений, жарений, сказано, не зрівняний.*

Подовженими (на письмі подвоєними) бувають м'які [d'], [t'], [z'], [c'], [tʃ'], [y], [h'] і пом'якшені [ʃ'], [tʃ'], [uʲ] приголосні тільки тоді, коли вони стоять між голосними.

Примітка.

У кількох словах подвоюються букви *н, с, в*, що позначають тверді приголосні: *Ганна, ссати, ссавець, бовваніти, овва*.

Подовжені приголосні бувають:

1. В іменниках середнього роду II відміни: *знаряддя, питання, напуття, мотуззя, гілля, колосся, обличчя, сторіччя, узбережжя, Поділля, Залісся, Лівобережжя*, а також у похідних словах: *життєздатність, гіллястий* та в деяких іменниках чоловічого і жіночого роду I відміни: *Ілля, суддя, рілля, стаття*.

Примітка.

Подовження зберігається у всіх відмінкових формах, крім родового множини: *облич, питань, сторіч, роздоріж, знарядь*. Частина іменників середнього роду в родовому відмінку має закінчення *-їв*. Перед ним подвоєння літер зберігається: *почуттів, відкриттів, Іллів, суддів*, але *статей*.

2. Перед *[y]* (орф. *ю*) в орудному відмінку однини іменників III відміни: *сталлю, емаллю, тінню, ніччю, заповоччю, вісню, відповіддю, постаттю, зеленню, подорожжю, розкішню*, але: *Керчю, повістю, радістю, честю, кров'ю, любов'ю, нехвороцю, матір'ю*, бо в них збіг двох приголосних та апостроф після *р*.

3. У прислівниках перед *[a]*, *[y]* (орф. *я, ю*): *навмання, спросоння, зрання, попідтинню, попідвіконню*.

4. Перед *[y]*, *[e]* (орф. *ю, е*) у формах теперішнього часу дієслова *лити (литися)*: *ллю, ллєш, ллє, ллємо, ллєте, ллють, ллється, ллються*, а також у похідних: *наллю, виллю* та ін.

Примітка.

У словах *третій, третя, третє* не подовжується.

7. Коментар роботи студентів

8. Підсумок заняття:

В українській мові розрізняють морфологічне подвоєння й фонетичне подовження.

Морфологічне подвоєння відбувається в таких випадках:

1. Коли префікс закінчується тим самим приголосним, яким починається корінь: *відділ, віддати, обб_ти, завв_шки, роззява*.

2. Коли корінь або основа слова закінчується на **-н-** (**-нь-**) і суфікс починається на **-н-**, що спостерігається переважно при словотворенні: *вина – безв_нний, день – денний, кінь – кінний, ранок – ранній, осінь – осінній, год_на – год_нник, стіна – стінн_й, вікно – віконниця*.

Увага! Подвоєння **н** зберігається й перед суфіксом **-ість** в іменниках і прислівниках, утворених від прикметників з подвоєним **н**: *безв_нний – безв_нність – безв_нно, законний – законність – законно, туманний – туманність – туманно*.

3. Коли основа дієслова минулого часу закінчується на **с** і до нього додається постфікс **-ся**: *розрісся, пасся, трясся, виносся*.

4. Коли перша частина складноскороченого слова закінчується на той самий приголосний, яким починається друга частина: *юннат (юний натураліст), страйкком (страйковий комітет), військкомат (військовий комітет)*.

5. Подвоюються приголосні **-нн-** у таких випадках:

а) У збільшувально-підсилювальному суфіксі **-енн(ий)**, на який падає наголос: *силенний, здоровенний, страшенний*.

б) У прикметниках на **-енн(ий)**, **-анн(ий)**, **-янн(ий)** зі значенням можливості чи неможливості дії і з суфіксом:

наголошеним *здійсненний, недозволенний, непримиренний, нескінченний, недоторканний, неказаний* і в прикметнику *старанний* з відтінком підсилення.

в) У прикметниках з наголошеним суфіксом **-енн(ий)** старослов'янського походження: *благословенний, блаженний, огненний, священний*.

Подвоєння **-нн-** зберігається в іменниках та прислівниках, утворених від таких прикметників: *старанний, численний; старанність, старанно, численність, численно*.

Увага ! На відміну від прикметників **н** не подвоюється в дієприкметниках, в яких наголос падає переважно на корінь:

в_вершений, в_несений, в_хований, зроблений, сказаний, поораний, спечений, а також у прикметниках на **-ений**, утворених з відповідних дієприкметників (з іншим наголосом): *варений* (пор. *варений*), *печений* (пор. *печений*) та ін., а також у прикметнику *довгожданий*.

Слід також розрізняти такі слова, як *здійсненний* (який може здійснюватися — прикметник) і *здійснений* (який здійснився —

дієприкметник), *нездоланний* (непереможний — прикметник)

і *нездоланий* (якого не подолали — дієприкметник), *незлічений* (поданий у дуже великій кількості — прикметник), *незлічений* (не порахований — дієприкметник). Значення таких слів необхідно розрізняти за контекстом.

6. Подвоюються приголосні у словах:

бовван, Ганна, бовваніти, Ганнин, ссати, ссавці, в_ссати та ін.

Морфологічне подвоєння переважно пов'язане з членуванням слова на морфологічні частини: *об-б_ти, від-дати, ден-ний, сон-ний* та ін.

ПРАКТИЧНА ЧАСТИНА

Виконайте вправи на закріплення (I-блок)

1. Випишіть слова у дві колонки: у першу - відбувається подвоєння, у другу - не відбувається.

З вірніст..ю, повин..ю, осін..ю, величніст..ю, якіст..ю, від..аллю, мит..ю, радіст..ю, з безліч..ю, доповід..ю, вартіст..ю, з точніт..ю, сіл..ю, заздріст..ю, у сміливост..і, плот..ю, за галуз..ю, смерт..ю, з розкіш..ю, віс..ю, велич..ю, шерст..ю, з розповід..ю, північ..ю, блакит..ю, зі зліст..ю, ненавист..ю, чверт..ю.

Ключ. Підкресліть у кожному слові третю букву - прочитаєте народну мудрість. Відбувається подвоєння: *повінню, осінню, віддаллю, миттю, з безліччю, доповіддю, сіллю, плоттю, за галуззю, з розкішшю, віссю, величчю, з розповіддю, північчю, блакиттю.*

Не відбувається подвоєння: *з вірністю, величністю, якістю, радістю, вірністю, з точністю, заздрістю, у сміливості, смертю, зі злістю, ненавистю, чвертю.*

Ключ. Від теплого слова і лід розмерзне

Вправа 1. Перепишіть речення і вставте в словах пропущені букви. Поясніть правопис виділених слів.

1. З розпеченими *обли...ями*, *обі...яні* потом, замазані болотом метушаться люди коло вогню (М. Коцюбинський). 2. Його сірі з *проси...ю* очі світилися лагідністю і добротою (Ю. Збанацький). 3. Я попросив Софію розповісти про сім'ю, яка прийняла її по *замі...ю* (Ю. Збанацький). 4. Скупе *промі...я* *осі...ього* сонця самотньо відсвічує немінною прозолотою на білому тілі беріз (О. Донченко). 5. Скільки ще пісень, ще стільки слів *несказа...их* у серці (В. Сосюра). 6. Місяць другий вже ведеться *нескінче...а* та облога (Леся Українка).

Вправа 2. Перепишіть слова, замість крапок поставте пропущені букви. Поясніть їх правопис. Укажіть, де це можливо, на межі яких частин слова відбувається подвоєння.

Бе...смертний, ро...кричатися, ро...бити, бе...збройний, ...писати, бе...платний, ...робити, ро...стелити, ...шити, ...казати, ро...казати, ...ховатися, бе...захисний, ро...пустити, ...фотографувати, ро...питати, во...’єдна...я, щоде...ик, жи...я, страше...ий, ві...іл, завда...я, годи...ик, незрівня...ий, воло...я, розрі...я, ро...броїти, узлі...я, Запорі...я, тума...ий, обли...я, здорове...ий, підні...я.

Вправа 3. Перепишіть текст і вставте замість крапок потрібні букви, поясніть їх правопис.

Добра щедра піч твоя

Традиційна вариста піч. Ця «добра щедра піч твоя», що пахла стравами, пече...им хлібом, пече...ими і сушеними яблуками і сухим насі...ям, зі...ям, корі...ям, як писав Олександр Довженко, поступово відходить в історію. Але людська пам'ять завжди повертатиме нас до доброго вогню у печі роди...ої хати, біля якого ми народжувалися і виростали.

Вогонь, з допомогою якого готували їжу, зогрівались та захищались від звірів, ві...авна був у пошані. А вогнище в хаті — річ якнайбільш роди...а — і звідси метафора: роди...е вогнище.

Роди...е вогнище відігравало велику роль у числе...их обрядах, народних вірува...ях, звичаях. (З календаря).

Вправа 4. Запишіть подані слова, вставте пропущені в них букви. Поясніть написання подвоєних приголосних.

Без...астережний, закон...ий, годин...ик, від...іл, воз...єднан...я, від...ати, об...ити, гуман...ий, вин...ий, страшен...ий, старан...о, священ...ий, незнищен...ий, нескінчен...ий, в...ічливий, Ган...а, бов...аніти, міськ...ом, причин...ий, в...есь, возніс...я, письмен...ий, незлічен...ий, військ...омат.

Вправа 5. Перекладіть слова українською мовою. Поясніть особливості їх написання в обох мовах.

Бессердечный, матросский, тбилисский, соломенный, нежданный, Полесье, Поволжье, Прикарпатье, судья, болью, артелью, статья.

Вправа 6. Перепишіть речення, розкрийте дужки, вставте пропущені букви. Поясніть правопис подвоєних приголосних.

1. Я честь ві(д)ам титану Прометею, що не творив своїх людей рабами (*Леся Українка*). 2. Спогад проні(с)я в його пам'яті з блискавичною швидкістю в якихось мільйо(н)их долях моменту (*О. Довженко*). 3. В о(б)итій ряднами і простирадлами сільській хаті хірург працював без перерви оце вже кілька днів (*О. Довженко*). 4. Свіжа росли(н)ість блищала під блакитним небом проти сонця (*М. Коцюбинський*). 5. Непереможна безборо(н)ість — твій меч єдиний і єдиний щит (*Л. Костенко*). 6. Темнокрилим гайворо(н)ям ... налетіла на нас прикордо(н)а варта (*М. Стельмах*). 7. Неначе скарб дорогоці(н)ий, ми рідне слово берегли (*М. Рильський*).

Вправа 7. Перепишіть подані слова, розкрийте дужки. Поясніть правопис слів.

Бе(з)астережний, ві(д)аний, ві(д)окремити, бе(з)успішний, молодіс(т)ю, ро(з)броїти, світа(н)я, зна(н)ь, щас(т)я, столі(т)ь, Полі(с)я, ста(т)я, (л)яний, бо(в)аніти, Ві(н)и(ч)ина, солдат(ч)ина, на(д)ністрянський, ві(д)зеркалилася, зако(н)ий, прикордо(н)ик, карти(н)а, (в)есь, (в)ічливий, розрі(с)я, пере(д)ень, неві(н)ий, самовпевне(н)о, стара(н)о, свяще(н)ий, сказа(н)ий, напруже(н)ість,

самові(д)ано, захопле(н)ий, воста(н)є, незвіда(н)ий, вихова(н)ість, ю(н)ат, натхне(н)ий, вогня(н)ий, олов'я(н)ий, ці(н)ість.

ПОДОВЖЕННЯ ПРИГОЛОСНИХ

В українській мові подовження приголосних зумовлене фонетичними процесами. На письмі воно позначається двома однаковими літерами. Подовжуватися можуть приголосні **д, т, з, с, ц, л, н, ж, ч, ш**.

Подовження приголосних відбувається в таких випадках:

1) В іменниках середнього роду 2-ї відміни (крім родового множини) на **-я**: *знання, зілля, бад_лля, мот\ззя, гал\ззя, збіжжя, сторіччя, піддашшя*, а також у похідних

словах: *гілля – гіллястий, гіллячка, життя – життєвий (і життєв_й), життєпис* та ін. (але: *знань, знарядь, піддаш, сторіч, угідь*).

2) У деяких іменниках чоловічого і жіночого роду 1-ї відміни на **-я** у всіх відмінкових формах, крім родового множини із закінченням **-ей**: *рілля, Ілля, суддя, суддею, стаття* (але в родовому множини — *статей*) та ін.

3) В орудному відмінку іменників жіночого роду однини 3-ї відміни перед **ю**, якщо в називному відмінку основа їх закінчується на один приголосний: *молодь – молоддю, мить – м_ттю, сіль – сіллю, тінь – тінню, ніч – нічю, подорож – подорожжю, розкіш – розкішшю*.

Але якщо в називному відмінку однини слова закінчуються на два приголосні, губний або **р**, то пишеться одна буква **н**, а в словах після губного та **р** ставиться апостроф: *молодість – молодістю, повість – повістю, радість – радістю; кров – кров'ю, любов – любов'ю, матір – матір'ю*.

4) Перед **я** і **ю** у прислівниках типу *зрання, навмання, спросоння, попідт_нню, попідвіконню*.

5) У всіх формах теперішнього часу дієслова *лити*: *ллю, ллєш, ллємо, ллють, ллється, ллються*, а також у похідних словах: *в_ллю, наллю* та ін.

! Увага. У словах *кутя, попада, свиня* і в числівниках *третья, третье* приголосні не подовжуються.

Виконайте вправи на закріплення (II-блок)

Вправа 1. Запишіть, розкриваючи дужки, слова у дві колонки: 1 — в яких букви подовжуються; 2 — в яких подовження не відбувається. Обґрунтуйте свій вибір.

Навча(н)я, подоро(ж)ю, бездорі(ж)я, знаряд(д)я, зі(л)я, (л)ється, ема(л)ю, те(л)я, горі(н)я, лю(т)ю, обли(ч)я, ще(н)я, відродже(н)я.

Вправа 2. Запишіть слова українською мовою. Поясніть їх правопис.

Смертью, взаимностью, счастье, Припятью, убеждение, мазью, пропагандирование, Полесье, льют, упразднение, злоупотребление, верфью,

здоров'є, знання, гордістю, Придніпров'є, судья, чувство, скатертью, ночью, бесчест'є.

Вправа 3. Перепишіть речення, розкрийте дужки, напишіть, де потрібно, дві букви згідно з правилами українського правопису.

1. З пісні в світі виросло безсмер(т)я (Є. Летюк). 2. Хай же вічно красується доблес(т)ю земля наша! (О. Довженко) 3. Світлою радіс(т)ю повниться серце моє (П. Дорошко). 4. Двадцятий вік — вік зверше(н)ь і задуми, вік роздорі(ж) (Р. Братунь). 5. Рябіло в очах від безлічі людських обли(ч) (П. Загребельний). 6. Йдемо крізь бурю, спеку, лід, розвідники столі(т)ь (П. Дорошко).

Вправа 4. I. Утворіть від дієслів іменники, поясніть їх правопис.

Усвідомлювати, запровадити, втілити, переконати, читати, видати, зобов'язати, нарікати, застерігати, порівняти, судити, жити, сприяти, відчувати, атестувати, фінансувати, асигнувати, кредитувати, оприбутковувати.

II. Поставте наголос в утворених словах. З трьома словами (на вибір) складіть речення і запишіть їх.

Вправа 5. Поставте подані іменники в орудному відмінку однини, поясніть їх написання.

Молодь, галузь, розповідь, зустріч, молодість, повість, чесність, ніч, річ, відомість, мазь, міль, мить, подорож, паралель, вісь, можливість, Русь, кількість, власність, якість, акварель, любов, активність, продуктивність, тінь, січ, Хатинь.

Вправа 6. Перекладіть слова з російської мови на українську. Поясніть написання подвоєних приголосних.

Отрицание, испытание, совестью, солью, значение, оборот, противоречия, вежливость, орудие, статья, наблюдение, свежестью, долголетие, понятие, углубление, зеленью, последовательностью, коренья, Запорожье, Полесье, раскаянье.

Вправа 7. I. Перепишіть слова. Поясніть їх правопис, визначте правила, за якими вони написані.

Стаття, судья, Ілля, знаряддя, століття, обличчя, сторіччя, відкриття, дослідження, спросоння, зрання, походження, буття, невпинно, узбіччя, латаття, коріння, миттю, сіллю, ллється, повинню, галуззю, громаддя, розкішню, зустрічю, навмання, віддзеркалення, благословенний, покоління, денний, управління, узбіччя.

II. З п'ятьма словами на вибір складіть речення і запишіть їх.

Домашнє завдання

► Навести п'ять прикладів народної мудрості зі словами, в яких відбувається подовження або подвоєння приголосних.

► Доопрацювання вправ:

Запишіть слова у дві колонки: у першу з подвоєнням букв, у другу - без подвоєння.

Мит..ю, огнен..ий, скажен..ий, височен..ий, антен..ий, тьмян..ий, вроджен..ий, ден..ий, орлин..ий, узбіч..я, Хмельнич..ина, неждан..ий, адресован..ий, однозмін..ий, вікон..ий, роз'єднан..ий, олов'ян..ий, нескінчен..ий, електрон..ий, дерев'ян..ий, умотивован..ість, без..ахисний, аграрно-сировин..ий, гіл..я, антропоген..ий, туман..ий.

Ключ. Підкресліть у кожному слові першу букву - прочитаєте вислів В. Сухомлинського.

Відбувається подвоєння: миттю, огненний, височенний, антенний, денний, узбіччя, Хмельниччина, однозмінний, віконний, нескінченний, електронний, аграрно-сировинний, гілля, антропогенний, туманний.

Не відбувається подвоєння: скажений, тьмянний, вроджений, орлиний, нежданий, адресований, роз'єднаний, олов'яний, дерев'яний, умотивованість.

Ключ. Мова - духовне багатство народу.